

Реферат о завршеној докторској дисертацији *Животни циклус грнчарије: употреба и одбацавање керамичких посуда у касном неолиту централног Балкана* докторанда

Марије Свилар

Дана 24.06.2021. године изабрани смо одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у комисију за оцену и одбрану докторског рада Марије Свилар *Животни циклус грнчарије: употреба и одбацавање керамичких посуда у касном неолиту централног Балкана*. После детаљног прегледа дисертације, износимо члановима Наставно-научног већа Филозофског факултета своје стручно мишљење.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Марија Свилар рођена је 1979. године. Студије археологије на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду уписала је 1998, а дипломирала 2005. године. Следеће, 2006. године уписала је мастер студије и стекла звање археолог-мастер одбраном рада *Почетак бронзаног доба у Поморављу* 2007. године.

Звање кустоса стекла је 2010. године одбраном рада под насловом *Антропоморфне фигурине са локалитета Беловоде, истраживања од 2001. до 2008. године*. У периоду од 2016. до 2018. године обављала је библиотечко-информационе послове, прво у библиотеци Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду, а затим у библиотеци Археолошког института. У јуну 2017. године стекла је звање дипломирани библиотекар. Од 2017. до 2019. године била је секретар Редакције часописа *Старинар* и свих монографских издања Археолошког института. Такође, 2010. године је завршила курс конзервације керамике, а затим и курс израде копија и реплика у Централном институту за конзервацију у Београду.

Марија Свилар је још од основних студија учествовала у археолошким истраживањима, на археолошким ископавањима и обради археолошког материјала са преко 20 локалитета у Србији и Црној Гори. Од самог почетка показала је интересовање за рад са керамичким материјалом, радећи на материјалу са праисторијских локалитета Благотин, Ковачке њиве, Павловац-Чукар, Хисар, Бубањ, али се највише посветила

материјалу са локалитета Беловоде и Плочник, који је и основа њене докторске дисертације.

Ужа област интересовања Марије Свилар су студије керамике. Као сарадник на неколико пројеката учествовала је у обради керамичког материјала, а фокус њеног интересовања су орнаментика, праксе употребе, одлагања и одбацивања керамике, али и анализе праисторијске производње текстила и њене везе са керамичком производњом. Такође, њена интересовања иду и у правцу теоретских разматрања питања неједначености стручне терминологије и проблема њене стандардизације, што је резултирало организовањем две сесије на скуповима Српског археолошког друштва. Марија Свилар учествовала је на 4 домаће и 3 међународне конференције, а самостално или у коауторству објавила је 10 научних и стручних радова.

Шљивар, Д., Живковић, Ј., Свилар, М. 2015. Беловоде, сонда XV – прилози стратиграфији винчанске културе, *Зборник народног музеја XXII* –1, 9–27.

Svilar, M. 2016. Analiza keramičkih asemblaža na prostoru centralnog Balkana: problem terminološke neujednačenosti, *XXXIX Скупштина и годишњи скуп САД, Вршац: Програм, извештаји и апстракти*, 96–97.

Vuković, J., Svilar M. 2016. Early Neolithic Impresso Decoration Reconsidered: a Case Study from Pavlovac-Kovačke Njive, Southern Serbia, *Pontica* 48–49, 73–98.

Svilar, M. 2016. Proizvodnja tekstila u kasnom neolitu – keramičke posude za „kvašenje biljnih vlakana“ sa lokaliteta Pločnik, *Arhaika* 4,41–61.

Свилар, М. 2017. Библиотека Археолошког института, у: *Mnemosynon Firmitatis: седамдесет година археолошког института: (1947-2017)*, Београд, 270–274.

Svilar, M. 2017. Searching for Late Neolithic Spinning Bowls in the Central Balkans, *Starinar* XLVI, 21–32.

Свилар, М., Плавшић, С., Драгосавац, С. 2017. Значај стандардизације у прикупљању, анализи и интерпретацији налаза у праисторијској археологији, *XL Скупштина и годишњи скуп и прослава 70 година Археолошког института (Mnemosynon firmitatis)*, Београд, 5–7. *јун 2017: програм, извештаји и апстракти*, Београд, Српско археолошко друштво и Археолошки институт, 110.

Свилар, М. 2017. Процесирање грнчарије на каснонеолитским локалитетима у Србији, *XL Скупштина и годишњи скуп и прослава 70 година Археолошког института (Mnetosynon firmitatis)*, Београд, 5–7. јун 2017: програм, извештаји и апстракти, Београд, Српско археолошко друштво и Археолошки институт, 113–114.

Svilar, M. 2017. Spinning Bowls in the Central Balkans: The Introduction of New Technology for Processing the Plant Fibres in Late Neolithic, *Building Bridges, Abstract book of the 23rd Annual Meeting of the European Association of Archaeologists 2017*, Maastricht, 34.

Svilar, M. 2018. Things we've lost in the fire: The case of the „beautiful“ vessel, *Starinar XLVII*, 7–18.

Svilar, M. 2018. Grnčarija i tekstil u kasnom neolitu, *XLI Скупштина и годишњи скуп Панчево, 31. мај - 2. јун 2018. године, Програм, извештаји и апстракти*, 65–66.

Svilar, M. 2018. Spinning bowls in the central Balkans: The innovation in the Late Neolithic textile industry, *Serbian Ceramic Society Conference - Advanced Ceramics and Application VII, Program and the Book of Abstracts*, Belgrade, 65.

Svilar, M. 2019. Biography of Rastko Vasić / Биографија Растка Васића, у: Зборник радова у част 80 г. живота Растка Васића / Papers in Honour of Rastko Vasić 80th Birthday, (ур.) В. Филиповић и др, Београд, 11–16.

Svilar, M. 2019. Bibliography of Rastko Vasić / Библиографија Растка Васића, у: Зборник радова у част 80 г. живота Растка Васића / Papers in Honour of Rastko Vasić 80th Birthday, (ур.) В. Филиповић и др, Београд, 17–39.

Svilar, M., Bogosavljević-Petrović, V. 2019. Bigfoot - to whom it belongs? : A forgotten artefact from the Neolithic site of Crnkolačka Bara, Central Serbia, *Glasnik srpskog arheološkog društva* 35, 271–286.

Svilar, M. 2021. One size fits all: Inverted-rim bowls in the Late Neolithic of the Central Balkans, *Becep 21 - Pots in context: Vessels' use, function, and consumption, research strategies and methodology*, (eds.) J. Vuković and V. Bikić, Belgrade, 50.

Svilar, M. In press One size fits all: Inverted-rim bowls from the Late Neolithic sites of Belovode and Pločnik, in: *Pots in context: Vessels' use, function, and consumption, research strategies and methodology*, (eds.) J. Vuković and V. Bikić.

2. Предмет и циљ дисертације. Предмет докторске дисертације Марије Свилар су керамички асемблажи, односно скупине керамичких посуда и њихових фрагмената. Традиционално се керамички асемблажи сматрају збиркама које чине посуде и фрагменти посуда који истовремено улазе у археолошки запис, а анализе су најчешће усмерене на посуђе у примарној употреби. Међутим, данас је познато да се асемблажи формирају деловањем низа културних и природних процеса. То су примарна, секундарна употреба и рециклирање, привремено одлагање и одбацивање, али и тафономски процеси који настају пошто керамика буде одбачена, односно изађе из употребе и доспе под земљу. То значи да асемблаже пронађене на археолошким локалитетима заправо чине делови посуда са различитим депозиционим и постдепозиционим историјама. Циљ дисертације је да се на две студије случаја асемблажа који припадају касном неолиту – Винчанској култури (локалитети Беловоде и Плочник), реконструишу стадијуми животног циклуса посуда и активности које су у вези са употребом и одбацивањем грнчарије. То значи идентификацију посуда у примарној (функција због које су израђене) или секундарној употреби (функција коју посуде добијају у току свог животног/употребног века, другачија од оне која им је намењена приликом израде), фрагмената посуда који су ту доспели као последица природне акумулације, али и идентификацију пракси одлагања и одбацивања.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању. У докторској дисертацији постављено је неколико истраживачких питања и једна хипотеза.

Прво истраживачко питање тиче се дефинисања самог асемблажа, односно његовог садржаја у касном неолиту. Иако на први поглед делује као једноставан задатак, имајући у виду парадоксалну ситуацију да су упркос великој истражености каснонеолитских локалитета на територији Србије детаљне анализе керамичког материјала веома ретке, дефинисање асемблажа заправо подразумева примену различитих анализа: функционалне и морфометријске, тафономске и анализе фрагментације, анализе просторне дистрибуције фрагмената и посуда, као и анализе археолошких контекста из којих асемблажи потичу. У том погледу кандидаткиња преиспитује и адекватност следа методолошких корака у истраживању и тестира могућност да се пре других метода класификације материјал прво подели према начину употребе и одбацивања.

Друго питање усмерено је ка утврђивању односа морфолошких класа у примарној и секундарној употреби. Разматрање учесталости функционалних класа води и тестирању једне хипотезе – да су стандардизоване посуде заступљеније у секундарној употреби, јер уколико постоји стандардизација, то би значило да се стандардизоване посуде чешће ломе, па ће зато бити заступљеније у секундарној употреби. С обзиром на то да постоје индиције да је у време касног неолита постојала стандардизација грнчарских производа, кандидаткиња је и на материјалу с Беловода и Плочника спровела анализе стандардизације засноване на анализи тзв. коефицијента варијације.

Треће истраживачко питање односи се на просторну дистрибуцију, односно утврђивање да ли постоји груписање грнчарије у различитим стадијумима животног циклуса у оквиру архитектонских објеката. Кандидаткиња се на овом месту фокусира на дефинисање зона активности и структурираних депозиција керамичких фрагмената.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Докторска дисертација подељена је у шест великих целина, а у оквиру сваке на низ поглавља и потпоглавља.

1. Увод. У уводном поглављу докторанд Марија Свилар изнела је предмет и циљ истраживања, једну хипотезу и низ истраживачких питања, као и преглед метода и техника у истраживању животних циклуса керамичких посуда. Критички је размотрила питања класификације и типологије, чија је сврха у анализама покретног археолошког материјала већ деценијама предмет дебате, а упркос томе и даље остају основни алат истраживача у раду с керамиком. Пре свега, истакла је разлике између емичког и етичког – разлика у перцепцији предмета оних који су их израђивали и користили с једне стране и истраживача који тај материјал испитују с друге, али и методолошке проблеме с којима се и сама сусрела приликом анализе материјала са два археолошка локалитета. Приказала је значај формалних атрибута керамичких посуда и представила методе анализа спроведених у овој тези: морфометријске (анализе облика у вези са функцијом, као и метричких параметара који указују на потенцијалне начине употребе), квантитативне (укупан број посуда у асемблажу и учесталост појединачних функционалних класа), анализе трагова употребе (изглед, положај и интензитет трагова – оштећења и наслага – која указују на начин употребе), фрагментације (величина фрагмената посуда у асемблажу, заступљеност

целих посуда и фрагмената који се ни са чим не спајају), стандардизације (анализа униформности, односно коефицијента варијације који указује на постојање стандардизације) и тафономске анализе (секундарно горење и секундарно гажење, абразија).

2. Керамички асемблажи – употреба, одлагање и одбацивање грнчарије. У овом поглављу кандидаткиња заправо представља теоријске основе свог истраживања. С обзиром на то да је тежиште рада на формационим процесима и праксама употребе, одлагања и одбацивања, које потпадају у домен бихевиоралне археологије она разматра питања настанка керамичких асемблажа, примарну поновну, секундарну употребу и рециклирање, разлике између функције и употребе, намерене и стварне функције, стопе ломљења и замене и фрагментацију, а разматра и различите депозиционе праксе, односно проблематизује питања отпада, и то пре свега привременог одбацивања.

3. Каснонеолитски објекти – трајни траг у археолошком запису. У овом поглављу кандидаткиња представља непокретне објекте у оквиру којих настају керамички асемблажи и разматра укратко њихов животни циклус, употребни век и потенцијалну секундарну употребу.

4. Студија случаја I: објекат 03 са локалитета Беловоде. У овом поглављу кандидаткиња је представила кратак историјат истраживања локалитета Беловоде код Петровца на Млави, археолошки контекст асемблажа, његове формалне карактеристике, односно резултате примарне обраде керамике: заступљеност фактура, третмана спољних и унутрашњих површина, заступљеност и технике декорације, а затим је представила и спроведене анализе: морфометријску, квантитативну, анализу трагова употребе, фрагментације и просторну анализу, као и тафономске карактеристике, пре свега трагове секундарног горења. На крају је размотрена и функција археолошког контекста, а кандидаткиња је проблематизовала и поново, на основу резултата спроведених анализа на керамици, критички размотрила идеју истраживача Беловода да се ради о ритуалној површини.

5. Студија случаја II: објекат 03 са локалитета Плочник. Као и у претходном поглављу, овде је приказан историјат истраживања Плочника код Прокупља, археолошки контекст и све спроведене анализе. У овом асемблажу су, међутим, истакнуте и неке

специфичности: зделе интерпретиране као зделе за упредање влакана, тзв. сулундари, графитна декорација и њен значај и поклопци. Такође, кандидаткиња је, због већег броја складишних посуда у овом асемблажу, спровела и анализу величина, односно идентификовала димензионе класе на основу израчунате запремине, а истакла је и значај продужене употребе посуда на којима су видљиве поправке и преправке. Као и у случају Беловода, на крају је на основу сопствених анализа грнчарије критички размотрила и потенцијалну функцију целог археолошког контекста.

6. Анализа стандардизације. У овом поглављу кандидаткиња је спровела анализу стандардизације на материјалу са оба локалитета, а резултати су показали изразиту стандардизацију здела са увученим ободом. С обзиром на то да је та појава и раније уочена на другим локалитетима, кандидаткиња је своје резултате ставила у контекст свих досадашњих сазнања о овом важним питању керамичке производње у касном неолиту.

7. Закључак. У закључним разматрањима докторанд Марија Свилар је резимирала резултате својих истраживања.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације;

Докторска дисертација докторанда Марије Свилар *Животни циклус грнчарије: употреба и одбацивање керамичких посуда у касном неолиту централног Балкана* представља први опсежни рад који се бави питањима употребних/животних историја керамичких посуда. Имајући у виду да се керамика, иако представља најбројније налазе на неолитским локалитетима, у домаћој археологији и даље најчешће посматра као хронолошки маркер и разматра кроз традиционалне стилско-типолошке анализе, испитивање динамике употребе, одлагања и одбацивања представља значајан искорак у односу на преовлађујући културно-историјски приступ материјалу.

У разматрању керамичких асемблажа са два локалитета – Беловоде и Плочник, кандидаткиња је спровела низ анализа које су омогућиле разумевање садржаја керамичких асемблажа. Традиционално, они се обично посматрају као јединствена целина, пре свега хронолошки. Истраживања Марије Свилар показала су да су керамички асемблажи разнородне скупине, које се састоје од фрагмената и посуда са потпуно различитим

употребним и животним историјама, акумулираним у дужем временском периоду и да је стадијуме животног циклуса грнчарије могуће идентификовати и у мањој или већој мери реконструисати. Стога раздвајање посуда и фрагмената у примарној од оних у секундарној употреби и оних који су ту доспели привременим или секундарним одлагањем или природним процесима после депоновања представља највећи допринос ове тезе.

Минуциозна анализа морфологије, односно морфометријских параметара целих посуда и фрагмената, омогућила је кандидаткињи на првом месту одређивање потенцијалне функције посуда и дефинисање морфолошких/функционалних класа посуда. Квантитативне анализе омогућиле су утврђивање максималног и минималног броја целих посуда. Заједно са анализама фрагментације, резултати су показали изузетно велике вредности максималног броја посуда, што указује на присуство велике количине уломака који се ни са чим не спајају, и који су доспели у асемблаж секундарним депоновањем или тафономским процесима. Такође, кандидаткиња је утврдила различиту учесталост морфолошких класа у узорку целих посуда и у фрагментованом узорку. Овакву ситуацију објаснила је тзв. секундарним одбацивањем, односно допремањем фрагмената са неког другог места, претпоставивши да се у овим ситуацијама можда може препознати зона привременог отпада – складиштења фрагмената који се, као рециклажа, могу употребити у различитим активностима. Стопе ломљења, значајан параметар употребног века грнчарије, у светској археологији разматране су спорадично, јер су тешко препознатљиве, с обзиром на то да је на археолошком материјалу веома тешко претпоставити учесталост ломљења у релативно краткој јединици времена, најчешће једној години. Ипак, Марија Свилар се одважила да се посвети и овом аспекту животног циклуса грнчарије, а резултати које је добила статистичким анализама умногоме се поклапају са претпоставкама које постоје у археолошкој литератури, да се посуде мањих димензија знатно дуже трају и ређе се ломе од оних великих. У случају асемблажа са Плочника. веома значајан резултат је идентификација запреминских класа, које нису у корелацији са морфолошким класама, а то је објашњено похрањивањем различитих врсти намирница и сировина.

Анализа трагова употребе представљала је велики изазов, с обзиром на то да је било веома тешко разграничити трагове који су настали употребом од оних који су

настали тафономским процесима, а то се пре свега односи на појаву тамних мрља које могу настати током израде, у печењу, током употребе излагањем ватри приликом припреме хране и секундарним горењем у пожару.

Анализа стандардизације потврдила је хипотезу да су стандардизоване посуде учесталије у секундарној употреби, што је објашњено чешћим ломљењем, па стога и учесталијом израдом.

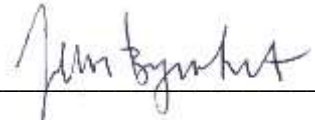
Сумирањем резултата свих анализа, кандидаткиња је показала да су и археолошки контексти мултифункционални, и да су се у њима одвијале активности у вези са употребом, одлагањем и одбацивањем, и да оне највероватније нису биле истовремене. Такође, она је указала и на методолошке проблеме и недоумице који се могу јавити приликом разматрања ових комплексних појава. Између осталог, указала је на тафономске промене које могу бити узрок „брисања“ неких врста декорације, па стога и претпоставке о њиховој функцији, али и на чињеницу да секундарно горење и абразија као тафономски процеси могу да доведу до извесне „униформизације“ материјала, чиме онемогућавају детаљније анализе функције и начина употребе. Кандидаткиња је утврдила параметре за идентификацију примарне употребе (пре свега целовитост посуда и релативна униформност облика), али уз извесне ограде. Ситуација са локалитета Беловоде, на пример, показала је да су неки цели питоси били у секундарној употреби и да су коришћени за чување мањих посуда и алатки, а не за складиштење намирница. Утврдила је да су показатељи постдепозиционих догађаја (накнадног нарушавања асемблажа гажењем, агресивним деловањем земљишта и другим) висок степен фрагментације, распршена дистрибуција и често присуство тафономских промена. На крају, утврдила је и (индиректне) показатеље привременог одлагања грнчарије: присуство фрагмената који се не спајају, са ретким траговима секундарног горења.

6. Закључак:

Докторску дисертацију *Животни циклус грнчарије: употреба и одбацивање керамичких посуда у касном неолиту централног Балкана* докторанда Марије Свилар одликује изузетно добро осмишљен концепт рада, примена адекватне методологије и

коришћење релевантне литературе. Кандидаткиња се у потпуности придржавала предвиђеног истраживачког плана и дала је одговоре на истраживачка питања. Резултати ове докторске тезе свакако представљају прва детаљна истраживања пракси употребе, одлагања и одбацивања керамике и у том смислу представљају основу за будућа истраживања и потпуније сагледавање керамичког материјала и из других периода. Имајући све наведено у виду, пред Наставно-научно Веће Филозофског факултета Универзитета у Београду износимо позитивну оцену рада *Животни циклус грнчарије: употреба и одбацивање керамичких посуда у касном неолиту централног Балкана* и сматрамо да се може приступити његовој јавној одбрани.

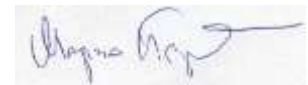
У Београду, 18.08.2021.

проф. др Јасна Вуковић (ментор)

проф. др Ненад Тасић

проф. др Марко Порчић

доц. др Ина Милоглав

